

обвиняемых на свободу, давая им этим возможность вновь творить безобразия. Таким образом в конце концов стихийные страсти взяли свое. Обезумевшая толпа решила для примера и вселения ужаса в будущее покончить воров, грабителей и убийц, зарыть живьем в землю трех вышеупомянутых преступников: Фому Антоненка с его сыновьями Митрофаном и Федором, что тогда же и привели в исполнение на сельском кладбище.

*Верность изложенного подтверждает
своими подписями:
(45 подписей селян)*

Председатель схода (подпись)

Секретарь (подпись)

Печать

1. Державний архів Черкаської області (ДАЧО). Рубан О.М. Повстанський рух на Переяславщині. 1917-1920 рр., рукопис, С.223.
2. Див. Ленін В.І. Военная программа пролетарской революции.
3. ДАЧО. - Р-546. - Оп. 1. - Спр.32. - Арк. 19.
4. Там само. - Ф-5585. - Оп.і- Спр. 64. - Арк. 46-47.
5. Там само. - Ф-546. - Оп. 1. - Спр.39. - Арк. 18.
6. Там само. - Ф-189. - Оп.і- Спр. 42. - Арк. 70 зв.
7. Там само. - Ф-1400. - Оп. 1. - Арк.385-386 зв.
8. Там само. -Арк.394.
9. Там само. - Ф-184. - Оп.і- Спр.41. - Арк.218.
10. Там само. - Ф-375. - Оп.і- Спр.42. -Арк.453.

УДК: 94 (477) "1924/1929": 332.2

*Кравченко В.І. (ли Донецьк),
Лазуренко В.М. (м. Черкаси)*

Специфічні умови участі заможного селянства України у формуванні місцевих органів влади в 1924-1929 рр.

Друга половина 20-х років характеризувалась подальшим, як і в попередні роки цього десятиріччя, недемократичним обмеженням участі заможного селянства України в

тогочасних виборчих (перевибірних) процесах. Слід однак зазначити, що зростаюче невдоволення заможних верств українського селянства такими брутальними діями влади змусило радянсько-партійне керівництво на деякий час послабити свою антиселянську політику. Проголошений восени 1924 р. партійним керівництвом курс "Обличчям до села" дещо пом'якшив нецивілізоване ставлення до заможного селянства (зазначимо, що термінологічно дане селянство в ці роки на офіційному рівні все ж продовжувало, на наш погляд, неправомірно, визначатись як "куркульство") [1,92].

Згідно прийнятого у вересні 1924 року положення "Про виборчі права громадян та порядок проведення виборів" [1, 92], у заможного селянства нарешті з'явилась реальна можливість увійти до складу місцевих рад. Відносно їх участі у даному процесі в розробленій, на основі згаданого вище положення "Інструкції про вибори в Ради" (1925 р.) [2, 18], констатувалось, що заможні групи села, як й інші суб'єкти виборчого права на селі, користуються повними виборчими правами. Щодо цього зазначалось: "Користуються виборчими правами також селяни та інші особи, які володіють на селі різного роду млинами, крупорушками, молотарками, маслобійнями тощо, якщо вони працюють у вказаних підприємствах без найманої праці з допомогою членів своєї сім'ї чи із застосуванням найманої праці, але не більше як одного дорослого робітника чи двох учнів у віці до 18 років і не позбавлені виборчих прав з інших причин" [2, 18]. Стосовно майнового стану заможного селянства зазначалось, що "велика чи менша ступінь майнового стану трудового землевласника не може слугувати основою для зарахування його до категорії нетрудового елемента на селі, тобто до підведення його під поняття куркуля" [2,18].

Дане положення комітетами незаможних селян сприймалось досить скептично. Вони з великим незадоволенням поставилися до появи в політичному житті села такої активної, а отже конкурентної для них соціальної групи - заможного селянства. Використовуючи свій вплив на процедуру виборів, члени КНС прагнули різними способами не допустити в Ради своїх опонентів. Протиставляючи себе всім іншим верствам селянства, вони породжували у заможних селян-власників прагнення до

об'єднання з іншими верствами селянства з метою захисту власних інтересів. У середині 1925 р. ЦК КП(б)У, аналізуючи такі дії комітетів незаможних селян, змушений був неофіційно визнати, що замість потрібного їм союзу незаможника із середняком, склався союз середняка із заможним селянином, який був особливо небезпечним для тогочасного комуністичного режиму [3,19].

Настрої, які панували на селі, і, зокрема, в середовищі заможних селянських груп, особливо яскраво виявилися під час часткових перевиборів Рад навесні 1925 р.

В матеріалах, підготовлених до ІХ-го з'їзду комуністичної партії більшовиків України (6-12 грудня 1925 р.) секретарем ЦК КП(б)У Л. Кагановичем відносно перевибірних процесів на селі в 1924-1925 рр. зазначалося, що ".. нова перевибірна кампанія в умовах свободи вибору та заміни спискової системи персональним голосуванням, пройшла при великому пошвавленні. Але вона виявила, поряд із загальним ростом активності села, зростаючу активність куркульства, до якого в багатьох місцях приєднувалися середняки та інтелігенція, причому, зазвичай, антирадянська громадськість групувалась навколо церковних приходів. Дякуючи підтримці куркуля середняком, а в деяких місцях завдяки слабкості та не авторитетності комуністичних та комсомольських осередків, кандидатури, які були ними висунені, іноді провалювалися і в ради проходили куркульські елементи" [4,33].

Під час перевиборів заможне селянство поведилось надзвичайно активно. Тому здебільшого вибори завершувалися провалом кандидатур членів КНС і комуністів, зміцненням позицій заможних селян [5, 141-142]. "Куркулі скрізь вимагають свого включення до списків виборців. Боротьба між войовничим куркульством і активними радянськими елементами на ґрунті виборчої кампанії набуває місцями запеклого характеру", - інформував про хід виборів до сільських рад наприкінці 1924 р. Харківський губернський комітет КП(б)У [6]. Не дивлячись на протидію місцевої влади, до складу багатьох рад були обрані представники заможного селянства. Так, у Радомишльському повіті в складі сільських рад було представлено 34 "куркулі", Коростенському - 32, а у Верхньодніпровському вони становили майже половину складу виконкомів [3, 19].

Дані факти викликали надзвичайну стурбованість центральних українських більшовицьких органів влади, а тому останні досить оперативно відреагували на неприйнятні для них результати виборів. Наприклад, в Павлоградському повіті для ліквідації "куркульських" виконкомів навіть були застосовані "методи фізичного впливу" [3, 20], а в ряді повітів України, за настійними вимогами КНС та під приводом порушення Конституції, ці результати були анульовані. Так, в с Совки Київського повіту місцевий комнезам вимагав провести перевибори сільської ради, оскільки, на їх думку, два члени сільської ради, в тому числі і його голова, приєдналися до заможників [3,20].

Зажожні селяни продовжували проявляти велику активність і в наступні виборчі кампанії. Хоч вони й проходили під більшим впливом радянської держави, проте істотно не змінили загальної ситуації. У 1924 р. в 27 округах України, за даними ЦСУ та Центрвиборчкому, до рад було обрано 1 995 заможних селян [3, 20]. Заможне селянство проявило значну громадську активність і наступного 1925 р. В цей рік воно виступило організованіше ніж у попередні періоди. Результатом чого стало масове проходження в ради та навіть очолення заможними селянами їх керівних органів. Наслідком часткових перевиборів взимку 1925 р. стала відчутна зміна соціального складу районних з'їздів Рад. За даними Центрвиборчкому, в районних з'їздах 15 округів України взяли участь 65% заможних селян. При цьому найбільший відсоток - 3% - спостерігався в Мелітопольському окрузі, найменший - 0,1% - в Лубенському та Полтавському округах. На районні з'їзди у 8 округах заможні селяни не потрапили, проте в 5 округах, вони, незважаючи на жорстку більшовицьку протидію, були обрані навіть до складу районних виконавчих комітетів [3,20].

Загроза втратити свій вплив у радах змусила державну партію шукати шляхи вирішення проблеми. Тому Л. Каганович, який був призначений на початку квітня 1925 року генеральним секретарем ЦК КП(б) України і користувався цілковитою підтримкою центру, вирішив покласти край існуванню такої, на думку кремлівського керівництва, "аномалії" у системі органів радянської влади. Для вивчення даного питання в червні 1925 р. було проведено спеціальне вибіркове обстеження комнезамів на

місцях. В матеріалах обстеження, що існували на правах рукопису лише для членів партії, про взаємовідносини організацій КНС та сільських рад зазначалось: "Свій вплив на роботу сільських рад комнезами здійснюють шляхом проведення своїх членів на посади голів та секретарів сільських рад, що фактично означало перетворення рад в органи, що захищають інтереси виключно членів КНС" [7, 8].

Лише невпевненість у міцності своїх позицій на селі та загроза втратити підтримку переважної більшості сільської бідноти не дозволили більшовикам вдатись до широких адміністративних заходів. З цього приводу нарком освіти О. Шумський зазначав: "Я не виключаю можливості, що через деякий час нам доведеться розмовляти з куркулем більш серйозною мовою, а для цього нам потрібна організована біднота" [8, 109].

Перевибори сільських Рад, які проходили в 1926 р. зафіксували, що "активність куркульства повсюдно була значною, - зазначалось в повідомленнях, які надходили в ЦК КП(б)У, про політичне становище села за даними перевиборних кампаній 1926 р., - особливо куркуль активно бореться за сільради та кооперацію" [9, 105].

Головним виборчим методом, яким в цей період користувалося заможне селянство, як і в попередні роки, залишались засоби відкритої агітації- Крім того, заможне селянство не цуралось і поширення провокаційних чуток, дискредитації політичних опонентів, протиставлення центральної влади місцевим органам, ускладнення проведення передвиборчих зборів, включення до списків "мертвих душ". Проте основним їх методом було використання власного економічного впливу та господарського авторитету. Завдяки цьому заможні селянські групи змогли повернути на свій бік середняків, які в ті роки все далі частіше поглядали у бік заможних селян, пропозиції і вимоги, яких часто збігалися з їх інтересами [3,23].

Однак радянський механізм недопуску представників заможних селянських груп до представництва в радах спрацював і в цей рік. В жодній губернії України представникам заможних груп села так і не вдалось досягти помітних результатів. В зведенні, направленому секретареві ЦК КП(б) України В. Затонському про попередні відомості результатів перевиборів сільрад в 1926 р. за матеріалами окружних виборчих комітетів на 9 квітня

1926 р., зазначалось, що "заможних по даних 4 357 сільських рад із загальної кількості обраних - тобто 98 747 осіб, обрано - 903 особи, що складає лише 0,9%" [10, 89]. Найбільша кількість представників заможного селянства, котра потрапила до складу сільрад була зафіксована в Запоріжжі - 3,3%. В даному регіоні по двох виборчих районах до сільських рад потрапило навіть більше 8% заможних селян, але поряд з цим тут були зафіксовані райони, де згадані селяни зовсім не були представлені. На квітень 1926 р. найнижча, за даними згаданого зведення, кількість заможних селян - менше 1% - була на Вінниччині (0,2%) та Київщині (0,3%), а по Бердичівському, Глухівському, Криворізькому та Уманському виборчих округах заможних селян зовсім не було обрано [10, 89].

Слід констатувати також, що в цей період відсоток соціальних груп села, які були позбавленні виборчих прав, був значно меншим, ніж у попередні роки і становив лише близько 2,1% [9, 63]. Згідно з виданою у вересні 1926 р. інструкцією про вибори до рад, особи, а це в більшості випадків представники заможних селянських господарств, які хоч будь-коли використовували найману працю, позбавлялися виборчих прав [11, 501]. В доповіді Статистичної підкомісії ЦК КП(б)У "Про результати виборів у Ради" (1926 р.), відносно цього зазначалось, що позбавлених прав представників заможних селянських груп слід шукати "серед 4,2% позбавлених прав, що по відношенню до всього числа занесених у виборчі списки складе біля 0,06%". Найбільш вірогідним є те, що заможні селяни "могли потрапити в групи підприємців, але останні лише тільки 4,2% від усього числа позбавлених прав, або 6 осіб на 10 000 виборців" [9, 63].

Аби не допустити до участі у виборах селян, які виступали проти соціально-економічної політики радянської влади на селі, державні чиновники виключали їх із списків виборців під приводом їх "контрреволюційності". Штучне позбавлення виборчих прав небажаних представників селянства було поширеним явищем у тогочасній Україні.

1. Венер М. Лицом к деревне: Советская власть и крестьянский вопрос // Отечественная история. - 1993.-М5.-С. 86-107.

2. Центральний державний архів громадських об'єднань

- України (далі - ЦДАГО України). - Ф.1. - Оп.20. - Спр.1981. Центральний комітет Комуністичної партії України. Загальний відділ (09.05.-17.12.1925). -129 арк.
3. Ганжа О.І. Опір селян становленню тоталітарного режиму в УСРР / Серія "Історичні зошити". - К., 1996. - 42 с
 4. ЦДАГО України, ф.1, оп. 20, спр. 1965. Центральний комітет Комуністичної партії України. Загальний відділ (02.-10. 1925). - 56 арк.
 5. Адамський В. Земельна реформа в контексті традицій і ментальності українського селянства // Розбудова держави. -1994. -№10. - С 41-44.
 6. Правда. -1924. -14 ноября.
 7. ЦДАГО України. - Ф.1. - Оп.20. - Спр.2066. Центральний комітет Комуністичної партії України. Загальний відділ. - 112 арк.
 8. Пленум ЦККЛ(б)У10-13 січня 1925. Стенографічний відчит.-Х., 1925.-209 с
 9. ЦДАГО України. - Ф.1. - Оп.20. - Спр.2221. Центральний комітет Комуністичної партії України. Загальний відділ (01.01.-12. 1926). - 126 арк.
 10. ЦДАГО України. - Ф.1. - Оп.20. - Спр.2223. Центральний комітет Комуністичної партії України. Загальний відділ (01.01.-01.09.1926). - 90 арк.
 11. Собрание законов и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства СССР. - М.: Изд-во НКЮ РСФСР, 1926. - №66. - 608 с.
 12. Капустян Г.Т. Суспільно-політична активність селянства (1924-1925рр.)// У.І.Ж.-1985. -Кя 10. - С. 87-92.
 13. ЦДАГО України. - Ф.1. - Оп.20. - Спр.3012. Центральний комітет Комуністичної партії України. Інформаційний відділ (19.01.-04.06.1929). -55 арк.

УДК: 94 (477) "1922/1928": 332.2

Капустян Г.Т. (м. Кременчук)

Від НЕПу до "воєнного комунізму": запровадження командно-адміністративної системи управління в українському селі наприкінці 1920-х років

Як же так сталося, що ідеї нової економічної політики, які пропонували нову форму господарювання, не змогли реалізуватися в українському селі впродовж 1920-х років в умовах радянського політичного режиму? Чому намагання поставити село на рейки вільної ринкової економіки обірвала сталінська "революція згори" з її надзвичайними заходами: примусовими хлібозаготівлями, непомірними

податками, брутальним ставленням до селянина-виробника?

В зв'язку з цим актуальним є вивчення відходу більшовиків від лібералізації соціально-економічного і політичного життя українського села в 20-х роках.

Події, пов'язані з соціально-економічним і політичним життям українського села 1920-х років, радянська історіографія змушена була трактувати в контексті компартійної доктрини, на базі відфільтрованих джерел, котрі вкладалися в запропоновану директивами концепцію. Дослідження 1970-1980-х років, що стосувалися цих питань обумовлювалися жорсткими ідеологічними рамками [1; 3].

Демократизація пострадянського суспільства відкриває науковцям можливість суттєво розширити джерельну базу конкретно-історичних досліджень теми становлення радянського режиму в українському селі.

Село, в силу соціально-економічних особливостей, породжених війнами, революцією, внутрішнім економічним розладом, ставало донором, основним "інвестором" для відбудови зруйнованого господарства і побудови засад соціалістичної економіки. Професор В. Данілов вважає, що з 1925 року по літо 1927 рік радянське село переживало "справжній НЕП" - без примусових заготівель і непосильних податків, коли функціонувала багатуокладна економіка, складалася система ринкових відносин, зростала кооперація [3,7].

В умовах відносної лібералізації економічної ситуації в державі, селянин отримав можливість, враховуючи кон'юктуру хлібного ринку, визначити кому і коли вивозити хліб на ринок для продажу. Така тенденція спостерігається, за незначним виключенням, до впровадження надзвичайних заходів, а з ними і примусових хлібозаготівель на селі. Про це свідчать місячні огляди політичного стану в СРСР 1925-1926 років, підготовані інформаційним відділом ОДНУ.

"Будемо чекати до того часу, доки не піднімуться ціни, а потім реалізуємо урожай і сплатимо податки", - такі думки розповсюджувалися серед селян повсюдно, як фіксували органи ОДПУ. "Селяни Прилуцької округи, перш, ніж вивезти на ринок хліб та сировину, довідуються чи є кооперації і приватній торгівлі необхідні товари, і тільки при їх наявності, продають власну продукцію" [4]. Визначена селянином позиція в